

ВУЧОНЫ І ПІСЬМЕННІК РАДЗІМ ГАЎРЫЛАВІЧ ГАРЭЦКІ

Набліжаецца юбілей шаноўнага Радзіма Гаўрылавіча – натхняльніка і апекуна Гарэцкіх чытанняў, Чалавека, якім ганарацца беларусы. І я маю гонар нагадаць вельмі паважанай і аўтарытэтай аўдыторыі некаторыя моманты з біграфіі, навуковай і літаратурнай творчасці нашага знакамітага сучасніка, прадстаўніка роду Гарэцкіх.

1 студзеня 1929 года ў Мінску здзейснілася важная гістарычная падзея – Інбелкульт быў ператвораны ў Беларускаю Акадэмію навук. Сярод абраных акадэмікаў быў самы малады, дваццацівасьмігадовы Гаўрыла Гарэцкі. Сябры віншавалі яго і яго жонку Ларысу Парфяновіч не толькі з абраннем у акадэмію, але і з нараджэннем ў іх 7 снежня 1928 года другога сыночка, Радзіма, названага паводле імя правадыра радзімічаў, якія жылі ў старажытнасці на ўсходзе нашай краіны, і яшчэ таму, што гэта імя сугучна слову РАДЗІМА.

Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі прыйшоў да беларусаў разам з Нацыянальнай акадэміяй навук Беларусі. На сайце акадэміі пра акадэміка Радзіма Гарэцкага можна даведацца, што ён вучоны ў галіне геалогіі і геатэктонікі, замежны член Расійскай акадэміі навук, доктар геалага-мінералагічных навук, прафесар, Заслужаны дзеяч навукі, лаўрэат Дзяржаўных прэміяў СССР і БССР, а таксама Прэміі імя акадэміка М.С. Шацкага Расійскай АН і Прэміі імя акадэміка В.А. Капцюга НАН Беларусі і Сібірскага аддзялення РАН, мае іншыя ўзнагароды.

У навуковай, навукова-арганізацыйнай, грамадскай і асветніцкай працы Радзім Гаўрылавіч прадоўжыў справы бацькі, асноўныя напрамкі якіх дзіўна супадаюць – у абодвух любімая навука геалогія, абодва былі дырэктарамі навуковых інстытутаў, ствараючых падмурак трывалай эканомікі краіны, абодва працавалі ў вядучых вышэйшых навучальных установах, сталі выбітнымі спецыялістамі ў прафесійнай дзейнасці, абодва абаронцы незалежнасці і беларускасці роднай краіны.

Навуковыя дасягненні Радзіма Гаўрылавіча Гарэцкага ў геалогіі – тэктоніцы пліт і геадынаміцы платформаў, прагнозах, пошуках і адкрыцці радовішчаў карысных выкапняў адлюстраваны ў сотнях навуковых публікацый, сярод іх манаграфіі і тэктанічныя карты, даклады на сесіях Міжнароднага геалагічнага кангрэса, Генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА і шматлікіх іншых форумах навукоўцаў свету. І ў кожным творы – новае слова ў геалогіі Беларусі. Радзім Гаўрылавіч – ініцыятар, арганізатар і кіраўнік шэрагу міжнародных праектаў, такіх, як (скарочана) “Тэктанічная карта ўскраіны Ўсходне-Еўрапейскай платформы”, праекты “Europrobe” і “Eurobridge”, “Неагеадынаміка Балтыйскага мора” і інш. з удзелам геологаў многіх краін. Вынікі гэтых шматгадовых даследаванняў – новыя фундаментальныя веды аб будове нашай плпнеты.

Навукова-арганізацыйная праца Радзіма Гаўрылавіча ў якасці дырэктара Інстытута геалогіі, геахіміі і геафізікі АН Беларусі ў часы яго росквіту, прафесара і загадчыка кафедры дынамічнай геалогіі геаграфічнага факультэта БДУ (вярнуў у БДУ геалагічную спецыялізацыю), віцэ-прэзідэнта акадэміі навук, арганізатара і кіраўніка міжнародных нарад па тэктоніцы, сябра рэдакцый навуковых часопісаў і шматтамовых энцыклапедычных выданняў, стваральніка і галоўнага рэдактара адзінага ў Беларусі навуковага геалагічнага часопіса “Літасфера” і шмат-шмат іншага зрабілі дасягненні геалагічнай навукі ў Беларусі часткай сусветнай скарбніцы.

Шырока вядомая няспынная грамадская і асветніцкая праца Радзіма Гаўрылавіча, яна адлюстравана не толькі ў СМІ, але і ў аўтарскіх творах. Гэтая дзейнасць Радзіма Гаўрылавіча выяўляе яго шырокую эрудыцыю, гарачую ўвагу да пытанняў нацыянальнага і эканамічнага развіцця Бацькаўшчыны, глыбока чалавечае, інтэлігентскае стаўленне да

людзей і праблем, якія хвалююць сучаснікаў. У 1998 г. Міжнародны біяграфічны цэнтр Кембрыджа ўключыў Радзіма Гаўрылавіча ў спіс “Выдатныя людзі 20-га стагоддзя”.

Творчасць пісьменніка Радзіма Гарэцкага мае трывалыя карані ў непаўторнай прозе Максіма Гарэцкага, у эпічных навуковых творах пра гісторыю рэк Гаўрылы Гарэцкага і ў творчасці бабулі Еўпрасінні Міхайлаўны Гарэцкай, якая была бардам свайго часу: ад яе запісаны больш за 300 песень, частку якіх сама і стварыла. Песні ў выкананні Прасі Паповай (дзявочае імя бабулі) перадавалі па радыё яшчэ ў сярэдзіне 1950-х гадоў.

Пісьменнік Радзім Гарэцкі пераняў справу свайго знакамітага дзядзькі, дапісаўшы трагічныя старонкі лёсу братоў Гарэцкіх і паказаўшы значэнне і веліч гэтых Асоб у беларускім і сусветным Космасе. Тэма жыцця і творчасці Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх распрацавана Радзімам Гаўрылавічам на падставе ўспамінаў родных і сяброў, розных дакументаў і асабліва эпістальнай спадчыны Гарэцкіх у кнігах “Браты Гарэцкія”, 2008; “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі і Украіна”, 2009; “Гавриил Иванович Горецкий”, Киев, 2012 (в соавт. с В.И. Оноприенко); “Лісты жыцця і кахання”, 2013. У гэтых кнігах Радзім Гаўрылавіч прадоўжыў апісваць гісторыю прадстаўнікоў роду Гарэцкіх, якую распачаў Максім Гарэцкі ў сваёй “Камароўскай хроніцы”. Вельмі важным момантам у гэтых творах з’яўляецца пастаянная прысутнасць самога аўтара, яго ўласныя ўспаміны аб перажытым сям’ёй і ім самім. Па гэтых эпізодвх узнаўляецца дзяцінства, сталенне і шлях у навуцы самога Радзіма Гаўрылавіча, яго стаўленне да бурлівых падзей нашага часу, яго чалавечыя, сыноўныя, нацыянальныя і грамадзянскія ідэялы.

Радзім Гаўрылавіч здзейсніў духоўны подзвіг, вывучаючы матэрыялы следства па прысудах любым бацьку і дзядзьку, іх паказанні, самі пачварныя абвінавачванні і прысуды, асэнсаваў гэтыя страшныя падзеі і напісаў аб іх, перш-наперш, у кнізе, загаловак якой абраў сутнасць жыццёвага крэда Максіма Гарэцкага: “Ахвярую сваім “Я”. Немагчыма чытаць без душэўных пакут гэтыя аповеды і лісты і ісці ўслед за аўтарам па крыжовай дарозе волатаў духу. А ісці павінны, бо толькі на гэтым шляху мы пазнаём Праўду.

Радзім Гаўрылавіч доўга вагаўся, ці варта публікаваць асабістыя лісты паміж мужам і жонкай, але сыноўні і грамадзянскі доўг перамаглі і “Лісты жыцця і кахання” пабачылі свет. Ліставанне Гаўрылы Іванавіча і яго любай жонкі Ларысы Восіпаўны, якія большую частку свайго жыцця амаль да вяртання ў Беларусь, пражылі ў разлуцы і неімаверна цяжкіх жыццёвых варунках “*Дапамагло выжыць і быць шчаслівымі, стварыць і захаваць добрую сям’ю, уздаваць двух сыноў, дасягнуць вышыняў у прафесійнай дзейнасці. [...] Чытаючы гэтыя лісты, можна яскрава адчуць жыццё не проста адной сям’і, але і многія моманты падзей усёй краіны і свету.*” (Лісты жыцця і кахання, с. 3).

Калі Гаўрылу Іванавіча арыштавалі, меншаму сыночку было толькі паўтары гадочки. Бацьку асудзілі да расстрэлу, які замянілі на 10 гадоў ссылкі ў Салаўкі. Як адукаваны спецыяліст ён быў накіраваны на будаўніцтва Беларуска-Балтыйскага канала ў яго самай паўночнай частцы на Кольскай паўвыспе, дзе стаў працаваць як геолог. Пачалося пакутнае, амаль на 40 гадоў, вандроўнае жыццё сям’і Гарэцкіх. І хаця ў 1934 г. сям’я аб’ядналася, але можна было жыць толькі ў месцах зняволення бацькі – у Коле, Туломе і Мядзвежай Гары на Кольскай паўвыспе і іншых далёкіх ад Беларусі краёх. Потым былі яшчэ арышты 1937-а і самы страшны – у 1938 г., пасля якіх Гаўрыла Іванавіч доўгі час працаваў інжынерам-геолагам на будоўлях вялікіх і малых гідраэлектрастанцый, каналаў і плацін у арганізацыях, падпарадкаваных НКВС. Ён не мог выбіраць месца жыхарства, быў у бясконцых геалагічных экспедыцыях і выправах, адарваны ад сям’і. Для Радзіма і яго брата Ёсяслава лісты бацькі ў дзяцінстве і, бадай, да канца студэнцкіх гадоў, былі магутнай падтрымкай, праяўленнем бацькоўскай любові, клопату і дапамогі, выхоўвалі ў іх лепшыя чалавечыя якасці, загартоўвалі характар. У перапіскі з бацькам Радзім з 9-га класа пачаў пісаць па-беларуску, засвойваць родную мову, бо даводзілася жыць ў рускамоўным асяроддзі ды яшчэ вучыцца ў 13-і розных школах. Здзіўляе

загадкавая сувязь бацькі і сына праз почырк, бо рукапісныя старонкі Радзіма Гаўрылавіча цяжка адрозніць ад почырка Гаўрылы Іванавіча.

Характар і воля Радзіма Гарэцкага загартоўваліся ў гады ваеннага ліхалецця, калі ён з маці, яе бацькамі і яе братавай з восені 1941 г. жылі ў эвакуацыі ў сяле Вавоўж ва Удмурціі. Як і многія людзі ў той час яны цярпелі і голад і холад, былі цяжкімі з набыццём вопраткі, што асабліва адчувалася ў марозныя зімы. Пачуццё пастаяннага голаду суправаджала Радзіма Гаўрылавіча з самага ранняга маленства і амаль ўсе студэнцкія гады, нягледзячы на намаганні маці і бацькі, які рэгулярна прысылаў частку свайго сціплага заробку на падтрымку сям'і. Мясцовыя людзі ва Удмурціі таксама жылі цяжка, не толькі вайна таму была прычынай, а і вялікая колькасць уцекачоў, што пасялілася тут, таму да прыезжых ставіліся часта недабразычліва і нават варожа. Вельмі моцнае і сумнае ўражанне застаецца ад апісання паездак узімку па калгасах раёна па пробы насення, якія павінна была аналізаваць на вартасць для пасеву Ларыса Восіпаўна як загадчыца кантрольна-насеннай станцыі. Трынаццацігадоваму сыну часта двводзілася ехаць з ёй за фурмана. *“Снегу ўзімку намятала вельмі многа [...]. Санны шлях быў дужа вузкі, толькі для аднаго каня. Калі яны сустракаліся з мясцовым селянінам, ён ніколі не саступаў дарогі, хаця і бачыў, што насустрач едзе жанчына з хлопцам, таму ім, слабейшым, даводзілася з'язжаць убок. Конь правальваўся па пуза, хлопец – па грудзі, але цягнуў каня за аброць, а той не ішоў [...]. А маці і сыну здавалася, што ён вось-вось зламае нагу – і што тады рабіць і як тады аплачваць за чужога каня. Мужык азіраўся, э'едліва і самазадаволена ўсміхаўся. Доўга корпаючыся, з вялікай цяжкасцю выбіраліся на дарогу. Зноў раўнамерна бег конь і каціліся санкі, а яны маліліся, каб не сустрэўся хто-небудзь яшчэ. Узімку было вельмі многа ваўкоў, не менш галодных, чым людзі. Голад гнаў іх аж у сяло. Дні былі кароткія і як Ларыса не старалася вярнуцца да цемнаты, гэта рэдка атрымлівалася. Было страшна, калі чулі прагнае выццё ваўкоў ці бычылі пранізлівы бляск іх вачэй у цемры позняга вечара. Сын маціней паганяў каня і адчуваў, як яго мама бліжэй падсоўваецца да яго.”* (Браты Гарэцкія, с. 195).

Аднак былі іншыя, радасныя падзеі нават у той цяжкі час. У канцы ліпеня 1943 г. маленькая сям'я з трох чалавек аб'ядналася ўпершыню за доўгі час. Да Гаўрылы Іванавіча, які жыў і працаваў у Чунжыне (пасёлак на процілеглым ад г. Чусавы беразе ўральскай ракі Чусаваея) пераехалі з Вавожа Ларыса Восіпаўна і Радзім. Старэйшы сын Усяслаў тады працаваў токарам у Маскве на аўтамабільным заводзе імя Сталіна (ЗІСе). Гаўрыла Іванавіч змог уладкаваць Радзіма рабочым на геалагічных вышуканнях. Адночы яны *“...паехалі на створ Кумыш, адкуль да Чунжына спуціліся па рацэ Чусавой больш за 60 км на плытах. Уражанне было надзвычайнае – і ад нечаканых прыгод, якія здараліся, і ад сустрэч з апантанымі геалагамі ды рознымі цікавымі людзьмі, і ад характава прыроды, прыгожых краявідаў: высачэзных сценак скал, аб якія білася нястомная бурная вада і аб якія незнарком стукаліся плыты (многа плытоў і барж разбівалася тут); магутных сосен і елак, якія караскаліся на самыя вярышыні гор; сіняга неба і ласкавых рэдкіх праменьняў сонца, якое часта змянялася халоднай залеваю; смачных ягад і свежай юшкі... Мусіць, гэта падарожжа з бацькам стала для сына вырашальным у выбары будучай прафесіі.”* (Браты Гарэцкія, с. 214).

Надзвычай моцнае і незабыўнае ураджэнне пакідае таксама кніга Радзіма Гарэцкага “Академик Яншин – дорогой мой учитель и друг”, Масква, 2005. Гэта дакумантальная аповесць пра знакамітага сусветна вядомага вучонага – геолога і даследчыка прыроды Аляксандра Леанідавіча Яншына, якім ганарацца і геологі Беларусі, бо ён – *“ліцвін са Смаленску”*. У кнізе цікавыя даследаванні на шляху сцвярджэння ў навуцы 1960-х гадоў новай глабальнай тэктонікі, і тое, як выпускнік геолога-разведчаўнага факультэта Маскоўскага нафтавага інстытута імя І.М. Губкіна Радзім Гарэцкі стаў знакамітым тэктаністам і лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР. Яшчэ ў гэтай кнізе з душэўнай узрушаннасцю і сардэчнай цеплынёй, з удзячнасцю і прыхаваным гонарам апісаны навуковыя і сяброўскія дачыненні Настаўніка і яго Вучня.

Вялікая роля А.Л. Яншына ў лёсе Радзіма Гарэцкага выявілася ў запрашэнні працаваць у Геалагічным інстытуце Акадэміі навук СССР (ГІНе). Пры заканчэнні Маскоўскага нафтавага інстытута Радзім Гарэцкі атрымаў накіраванне на працу ў Геалагічнае ўпраўленне БССР. Гэтаму былі рады і бацька і сын, бо Гаўрыла Іванавіч тады ужо рабіў намаганні вярнуцца на працу ў Беларусь. А працаваць у адной з лепшых у свеце навуковых геалагічных устаноў, ды яшчэ ў А.Л. Яншына было марай кожнага геолога. Таму і Радзім, параіўшыся з бацькам, даў згоду. З немалымі цяжкасцямі пры залагоджванні фармальнасцяў са зменай накіравання, Радзіма Гаўрылавіча прынялі на працу. Аднак гэта суправаджалася яго праверкай у пэўных органах як сына неаднойчы рэпрэсаванага. *“Хорошо, что как раз в это время мой отец за участие в строительстве Цимлянской ГЭС был награжден орденом Трудового Красного Знамени – видимо, это и решило мою судьбу”*. (Академик Яншин..., с. 23).

За час працы ў ГІНе (1952–1971 г.) у Радзіма Гаўрылавіча ў поўнай меры выявіўся і развіўся талент вучонага і арганізатара. Яго надзвычайная працавітасць, звычка да напружанай працы, выдатныя веды па спецыяльнасці, адказнасць за давераную справу, дабрасумленнасць і лёгкі характар – лагодны ў адносінах з людзьмі, але цвёрды ў прынцыповых пытаннях, спрыялі поспехам і аўтарытэту ў калектыве.

Знаковым у навуковай кар’еры Радзіма Гаўрылавіча стаў 1969 г., калі яму прысудзілі званне доктара геолога-мінэралагічных навук і ён стаў лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР у скаладзе калектыву на чале з А.Л. Яншыным. У гэтым жа 1969 г. вярнуліся ў Мінск Гаўрыла Іванавіч з Ларысай Восіпаўнай. Заставалася яшчэ гарачае жаданне, каб і іх сын, ужо знакаміты геолог-тэктаніст, таксама працаваў разам з бацькам у Беларусі. І ў 1971 г. прэзідэнт АН БССР М.А. Барысевіч запрашае Радзіма Гаўрылавіча на працу ў Мінск, у Інстытут геахіміі і геафізікі АН БССР. У снежні гэтага ж года Радзім Гаўрылавіч вяртаецца на Радзіму і ўзначальвае створаны ў інстытуце аддзел агульнай і рэгіянальнай тэктонікі. У хуткім часе Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі становіцца прызнаным лідэрам тэктанічнай школы Беларусі і Прыбалтыкі, у 1977–1993 гг. ён дырэктар інстытута, у 1992–1997 гг. – віцэ-прэзідэнт НАН Беларусі. Праца ў Беларусі адкрыла новыя перспектывы і дала магчымасць апантана служыць на карысць беларускай геалагічнай навуцы, культуры і грамадства сваёй Бацькаўшчыны.

З моцным хваляваннем заўсёды бяру ў рукі кнігі, напісаныя Радзімам Гаўрылавічам, бо яны – падарунак аўтара. Кніга Радзіма Гарэцкага “Апантаны Бацькаўшчынай. Жыццёвы меланж-2” выдадзена ў Мінску ў 2018 годзе накладам 150 асобнікаў. Ёсць і першая кніга – “Жыццёвы меланж” 2013 г. накладам аж 300 асобнікаў. Гэта кнігі новага жанру мастацкай літаратуры, створанага пісьменнікам Радзімам Гарэцкім. Вось як сам аўтар характарызуе гэты жанр у прадмове да першай кнігі. *“Жыццёвы меланж – так я называю жанр кароткіх замалёвак, мініяцюр, нярэдка блізкіх да вытрымак з дзённікавых запісаў, якія тычацца розных здарэнняў, праяў, эпізодаў штодзённага жыцця і выкліканых імі пачуццяў, думак. Сюды ж трапляюць успаміны ці роздумы пра розных сяброў, знаёмых, выдатных дзеячаў літаратуры, культуры, навукі, часта звязаныя з іх юбілейнымі датамі”* (Жыццёвы меланж, с. 3). Аўтар тлумачыць, што геологі ведаюць меланж (ад французскага “сумесь”) як назву горнай пароды, якая ўтвараецца пры стрэсавых з’явах, напрыклад, ад насоўвання з вялікай сілай аднаго блока зямной кары на другі, у выніку ў разломныя зоны трапляюць адломкі разнастайных па рэчавым складзе і па колеры парод, якія і ўтвараюць прыгожыя стракатыя адклады пад назвай меланж. І далей – глыбокая філасофская выснова: *“Так у жыцці людзей уздзеянне чалавека на чалавека, адной супольнасці людзей на другую, краіны на краіну, прыродных феноменаў і самых разнастайных з’яў выклікаюць стрэсавыя сітуацыі як станоўчыя, так і адмоўныя, якія і застаюцца ў памяці чалавека. Так узнікае “жыццёвы меланж.”* (там жа). Як сцвярджае аўтар, у літаратуры жыццёвы меланж яго пачаўся з кнігі “Вечна жыве Беларусь”, 2003, у якой сабраны артыкулы, выступленні, інтэрв’ю акадэміка Радзіма Гаўрылавіча Гарэцкага за пяць гадоў. *“У іх – роздум пра дзяржаўнасць, незалежнасць,*

дэмакратыю, нацыянальнае адраджэнне Беларусі, становішча беларускай мовы, развіццё культуры, навукі, адукацыі, успаміны і нарысы пра дзесячаў навукі, а таксама абразкі і кароткія мініяцюры розных гадоў” (http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=10158)”.

У 2020 годзе апублікаваны вялікі твор Радзіма Гарэцкага ў дзвух кнігах пад адной назвай “Пра сябе, пра жыццё і пра гісторыю...”, таксама крытычным тыражом у 150 асобнікаў. У іх чатыры часткі – чатыры асноўныя кругабегі жыцця аўтара і краіны: першая – сын “ворага народа”; другая – у Акадэміі навук СССР (Масква); трэцяя – у Акадэміі навук БССР (Мінск); чацвёртая – у Акадэміі навук Беларусі і Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Як піша Лідзія Савік у прадмове “Кніга – памяць і помнік, летапіс і гісторыя, успаміны і біяграфія: так можна вызначыць жанравую і тэматычную праблематыку, асноўны матыў і глыбінную сутнасць новага твора Радзіма Гарэцкага. Праз успаміны, роздум, біяграфію галоўнага героя, жыццё сям’і Гарэцкіх-Парфяновічаў, праз партрэты-характарыстыкі, лёсы блізкіх, знаёмых, родных, сяброў, калег паўстае гісторыя, раскрываецца эпоха, пазначаная трагічнымі катаклізмамі”. Кніга “Пра сябе, пра жыццё і пра гісторыю...” аўтабіяграфічная і разам з тым яна – магутны заключны акорд тэмы “Камароўскай хронікі” – гераічнай сімфоніі жыцця знаных прадстаўнікоў роду Гарэцкіх з невялічкай вёсачкі Меншай Багацькаўкі колішняга мсціслаўскага Цемналесся.

Чытаць гэтыя кнігі – асалода і ўзрушанасць надзвычайная, бо з імі нанова перажываюцца падзеі і з’явы, сведкам і ўдзельнікам якіх былі мы самі за апошнія паўстагоддзя. Погляд на іх нашага знакамитага Суайчынніка, Вучонага, Інтэлігента, Чалавека высокай духоўнасці, адданага Бацькаўшчыне, – невычэрпная крыніца Натхнення і Веры ў сілу чалавечага Духу і яго стваральныя магчымасці.